

אגף תכנים, תוכניות,
הכשרה והשתלמויות

מערך הדרכה לחניכים בארגוני נוער התנגדות יהודית בתקופת השואה, שמונים שנה למרד גטו ורשה

קהל יעד : כיתות י'-י"ב

משך הפעילות : שעה וחצי

מטרות

1. להכיר את סיפורו של מרד גטו ורשה כאירוע מכונן בהיסטוריה של עם ישראל.
2. להקנות לחניכים ערכים מובילים הנובעים מסיפורו של המרד : ערבות הדדית, אומץ לב, מסירות נפש, אחריות אישית, מנהיגות ומחויבות. עמידה על משמעותם של ערכים אלו לעיצוב דור העתיד.
3. הכרות ודיון בדילמות ערכיות מוסריות בנושא גבורה יהודית בשואה.
4. עידוד בני הנוער למעורבות ולפעילות בקהילה ובחברה.
5. שיח בנושא עיצוב הזיכרון בפולין.

פתיחה

ביום ב', י"ד בניסן תש"ג, 19 באפריל 1943, פרץ המרד היהודי נגד הנאצים בגטו ורשה. ביום הזיכרון לשואה ולגבורה, שיחול השנה ביום ג', כ"ז בניסן תשפ"ג, 18 באפריל 2023, נציין שמונים שנה למרד היהודי בגטו ורשה.

מהלך פעילות

מנחה : איך אתם חווים את ימי הזיכרון לשואה ולגבורה?
מה זה שואה? מה זה גבורה? יש קשר ביניהם?
יום הזיכרון לשואה ולגבורה נקבע בתאריך כ"ז בניסן. מישהו יודע למה?
המנחה ירכז את התשובות ויוסיף מידע מנספח א'.
האם אתם יודעים על מדינות נוספות המצינות ימי זיכרון או אירועים הקשורים בזיכרון השואה?

המנחה יוסיף מידע על התאריכים שצוינו (נספח ב') ויציין שגם בפולין, בעיר ורשה, בירת פולין, בשכונות שחיו בהן יהודים, מציינים את יום פרוץ המרד היהודי כיום זיכרון, אבל הם עושים זאת בדרך שונה מאיתנו.

צפייה בסרטון המתאר זאת: [Akcja Żonkile 2018: Reportaż z 75. rocznicy powstania w getcie warszawskim | Muzeum POLIN](#)

מנחה :

משנת 2013, מציינים בפולין בכל שנה ב-19 באפריל את יום פרוץ המרד היהודי. אזורים בוורשה שחיו בהם יהודים לפני מלחמת העולם השנייה מקושטים בזרי נרקיסים צהובים, ועל כל אנדרטה או אבן זיכרון מניחים נרקיסים צהובים וזרי פרחים ומקיימים במקום טקס קצר לציון פרוץ המרד, לעיתים בליווי משמר צבאי, חצוצרות ותופים.

לרחבת אנדרטת גיבורי הגטו מגיעים אזרחים פולנים, נוצרים ויהודים, ויהודים ממקומות שונים באירופה ומניחים במקום נרקיסים צהובים. צעירים פולנים מחלקים לעוברים סיכת נרקיס צהוב. איך הכול התחיל?

את המסורת הזו החל ד"ר מארק אדלמן, אחד הניצולים מהגטו וממפקדי המרד. אדלמן היה סגנו של מרדכי אנילביץ', חבר באצ"י ודמות מוכרת בפולין. לאחר המלחמה, נהג אדלמן להגיע לרחבה של אנדרטת גיבורי הגטו בכל שנה ב-19 באפריל ולהניח במקום זר נרקיסים לציון יום המרד. משנה לשנה גדל מספר האזרחים שהגיעו לאנדרטת גיבורי הגטו והניחו נרקיסים. הנרקיס הצהוב היה לסמל של כבוד ושל זיכרון.

מנחה : מה אתם יודעים על המרד?

מה הסיכוי שמרד כזה יצליח ומה הסיכון שיש בקיומו?

המורדים היו צעירים חברי תנועות נוער וארגוני נוער. למה דווקא הם יזמו את המרד ולא המבוגרים?

המנחה יסביר את המבנה ההיררכי של תנועות נוער וארגוני נוער: מדריך, רכז, רכז בוגר וכו'. למעשה, תנועות נוער וארגוני נוער מתנהלים כיחידה צבאית, כקבוצה מגובשת.

מה גרם לצעירים אלו להחליט החלטה כה הרת גורל?
עם אילו דילמות, לדעתכם, נדרשו המורדים להתמודד?
החניכים יתחלקו לשלוש קבוצות עבודה, כל קבוצה תתמקד באחד השלבים של המרד.

קבוצה 1

א. קראו את המידע שלפניכם וצפו בקטע המופיע בסוף המטלה מתוך הסרט "התקוממות". המידע והסרט משקפים את עמדותיהם של אדם צ'רניאקוב, ראש היודנראט בגטו ורשה, ושל מנהיגי המחתרת. ציינו את הסיכונים ואת הסיכויים בנוגע למרד המובאים במקורות אלה.

ב. שערו שאתם קבוצת יעוץ חיצונית שעמדתכם חשובה ומכריעה בקבלת החלטה אם לתמוך במחתרת. נסחו את עמדתכם והציעו רעיונות להפצת עמדתכם באמצעות פוסט ברשתות החברתיות (טוויטר, טיקטוק, פייסבוק או אינסטגרם).

ב-23 ביולי 1942, למחרת יום תחילת הגירוש של תושבי גטו ורשה לטרבלינקה והתחלת תהליך מאורגן של השמדתם, התכנסו אנשי ציבור וראשי המחתרת בגטו להתייעצות בדבר הקמת מחתרת למלחמה בגרמנים. בכינוס עלו חששות ולבטים רבים ותהיות מה עליהם לעשות, אם יש סיכוי להצלחת מרד, אילו מחירים המרד יגבה, אם יש לבקש הסכמה של כלל תושבי הגטו לכך ואם לא עדיף לנסות לברוח ולהיאבק בצבא הגרמני מבחוץ.

כמה גורמים נרתעו מרעיון המרד והתנגדו לו:

- ההיסטוריון יצחק שיפר טען כי התנגדות בכוח תסכן את הגטו כולו.
- דתיים, וביניהם רבנים, האמינו שהבורא לא ייטוש את עמו וכי אין תוחלת במעשי מרי.
- תושבי הגטו גילו יחס עויין כלפי חברי המחתרת.
- ראש היודנראט, אדם צ'רניאקוב, התנגד לפעולות מחתרת וסירב לתמוך בהן.

ביום השביעי של הגירוש, ב-28 ביולי, הוקם הארגון היהודי הלוחם (איי"ל). הארגון כלל חברים מתנועות הנוער השומר הצעיר, דרור, ועקיבא. לא היו לארגון אמצעים ולא קווים ברורים לפעולה ולניהול המאבק. הדילמות וההתלבטויות התעצמו, ובמרכז הדיונים עמדו כמה

שאלות:

- האם להתקומם נגד הגרמנים? ואם כן, היכן לעשות זאת: בתוך הגטו או מחוץ לו?
- כיצד הפעולה תשפיע על כלל יהודי הגטו?
- האם הלחימה צריכה להיות לחימה יהודית ייחודית או משותפת ליהודים וללא יהודים?
- האם עדיף לצאת ליער ולהילחם שם לחימה אמיתית ולא סמלית בלבד, כפי שתהיה הלחימה בגטאות?
- האם יש סיכוי להישאר בחיים?

קישור לסרטון: מחתרת מול יודנראט

https://www.youtube.com/watch?v=3Y2Vt1_XIKE

קבוצה 2

מוצג לפניכם סיפור בונקר המפקדה של מרדכי אנילביץ'. נסו להתייחס למידע מזווית ראייה של עיתונאים או בלוגרים המדווחים על אחד משלבי המרד החשובים.

הדילמה שעמדה בפני המורדים הייתה מורכבת וקשה. ייעצו למורדים כיצד לנהוג:

א. לברוח ולהשאיר מאחור חברים

ב. להמשיך להילחם עד מוות

ג. להילחם עד הרגע האחרון ואז להתאבד כדי לא לתת לגרמנים את התענוג

שבהשגתם.

למעלה מ-300,000 מיהודי גטו ורשה נשלחו אל מותם במחנה טרבלינקה. הארגון היהודי הלוחם (אי"ל), בהנהגתו של מרדכי אנילביץ', החליט לא לאפשר משלוחים נוספים.

ב-18 בינואר 1943, התבצעה אקציה (משלוחים) נוספת. באקציה זו, לראשונה, התנגד ארגון אי"ל לגרמנים בהתנגדות מזוינת. הפעולה הסתיימה בהרוגים משני הצדדים. ההתארגנות המחתרתית בגטו נחשפה, והיה ברור שהגרמנים ישובו לחסל את הגטו. חברי המחתרת החלו להתארגן ולגייס כוחות לוחמים, מזון, נשק ציוד.

הארגון הצבאי היהודי (אצ"י), שבראשו עמד פאוול פרנקל, הצטרף להתארגנות למרד וקיבל את מרות אי"ל. אצ"י, כמו אי"ל, זכה לתמיכה ולשיתוף פעולה מצד המחתרת הפולנית "ארמיה קריובה" והצליח לגייס ממון ונשק.

"ב-19 באפריל 4 לפנות בוקר נכנסו הגרמנים לגטו כוח גדול אחריהם טנקים, מכוניות משוריינות, תותחים קלים ומאות אנשי ה-SS רכובים על אופנועים" (קז'ק, "ובתוכי העבר", עמ' 43)

מפקדי האס-אס והמשטרה ידעו על התארגנות כוח התנגדות בגטו, אך הם לא העריכו נכון את ממדי ההתנגדות ולא ידעו על רשת בונקרים ענפה שהוקמה בגטו.

בהתנגשות הקרבית הראשונה, הותקף הטור הגרמני במטח אש, בפצצות וברימונים. הגרמנים נסוגו והתפזרו והותירו נפגעים על הכביש.

בימים הראשונים של המרד, ספגו הגרמנים אבדות קשות ונסוגו שלוש פעמים. בפיקוד הגרמני הוחלט להמעיט בכניסת כוחות לגטו ולהשמידו מבחוץ בהרעשה ארטילרית ובהתקפות מהאוויר. לאחר מכן, נכנס כוח והוא הצית, שרף ופוצץ כל מרתף וכל בונקר כדי לאלץ את היהודים לצאת ממחבואם.

האש גרמה לכך שהיהודים הגיחו ממקומות המסתור ויצאו אל חזיתות הבתים. יהודים אחוזי להבות קפצו בהמוניהם, משפחות שלמות, מן החלונות או ניסו לשלשל עצמם בסדינים מחוברים זה לזה. אלה שהצליחו להימלט מהאש חוסלו מייד. בונקרים עלו באש, ורבים נשרפו בהם חיים. השטח היה אפוף להבות. המצב בבונקרים היה בלתי נסבל.

בבונקר ברחוב מילא 18, שבו שהה מרדכי אנילביץ', מפקד אי"ל (ארגון יהודי לוחם), עם כמאה לוחמים, הלך המצב והחמיר. בנוסף ללוחמים ששהו

במקום, הגיעו אליו מעת לעת יהודים שהצליחו לברוח מהבתים הבוערים. הצפיפות הייתה רבה, ובמקום שררו חוס ומחנק נורא. "הבונקר הוקף, ולאחר שהתגלו פתחי האוורור שלו, הזרימו הגרמנים לתוכו גז מרעיל. כאמור, בבונקר התרכזו כמאה לוחמים ובראשם מרדכי אנילביץ', רעבים, שבורים, וללא מוצא" (קז'ק, עמ' 58). "הכל תפשו כי הקץ קרב ואין זו אלה שאלה של שעות או ימים, או שהגרמנים יגלו אותנו, נילחם עד הכדור האחרון וכולנו נמות, או – והתקווה הייתה קלושה – תגיע עזרה כלשהי מהצד הארי... הגטו עלה בלהבות, הנשק של הלוחמים הלך ואזל" (פרידה, ממילא 18, הלה שיפר, עמ' 110)

קישור לסרטון "הבונקר של אנילביץ'":

https://youtu.be/zm2JF_xKq9w

קבוצה 3

לפניכם סיפור חילוץ הלוחמים מתעלות הביוב. נסו להתבונן באירועים מנקודת מבט של עיתונאים או בלוגרים המדווחים על אחד האירועים הקשים. סייעו לשמחה רותם (קז'יק) להחליט כיצד להתמודד עם הדילמה שניצבה לפניו: צביה לובטקין ומארק אדלמן הבטיחו לשני לוחמים שנשלחו למשימה כי המשאית שנשלחה לחלץ אותם לא תצא בלעדיהם. אך בשל הגעה מאוחרת של המשאית היה חשש שהגרמנים יגלו את כולם. הדבר היה עלול לסכן את הקבוצה שכבר שחולצה. מה על קז'יק לעשות? להותיר את שני הלוחמים בתעלות הביוב ולאפשר את נסיעתה של המשאית או להתעקש להמתין לשניים שעדיין בתעלות הביוב?

בימים הראשונים של המרד, ספגו הגרמנים אבדות קשות ונסוגו שלוש פעמים. הפיקוד הגרמני החליט להמעיט בכניסת כוחות לגטו ולהשמידו מבחוץ בהרעשה ארטילרית ובהתקפות מהאוויר. לאחר מכן, נכנס כוח לגטו והצית, שרף ופוצץ כל מרתף וכל בונקר בטרם לאלץ את היהודים לצאת ממחבואם.

רימוני עשן נזרקו לתוך המרתפים והבונקרים. רבים מהיהודים נשרפו חיים. השטח היה אפוף להבות. המצב בתוך הבונקרים היה בלתי נסבל. זו הייתה שאלה של זמן מתי ייקברו חיים תחת להריסות. המפקדה החליטה לחפש דרך להציל את הלוחמים שעדיין היה אפשר להצילם. ניסיון ההצלה הראשון נכשל. בסיוע המחתרת הפולנית, נעשה ניסיון נוסף: שמחה רותם (קז'יק) ולוחמים נוספים עברו לצד הארי. משימתם הייתה לפעול מהצד הארי כדי לסייע ללוחמים לצאת מהגטו, לשם כך, נפגש קז'יק עם יצחק צוקרמן, נציג אי"ל בצד הארי, דיווח לו על המצב. הדרך הבטוחה להיכנס לגטו ולהוציא משם את הלוחמים הייתה רק דרך תעלות הביוב.

המפתח לפתרון היה במציאת מורה דרך (עובד בתעלות ביוב) שיוביל את האנשים לגטו דרך תעלות הביוב. כן היה צריך להשיג משאית להעביר בה את האנשים מפתח התעלה אל היער. כעבור שבוע, ובסיוע המחתרת הפולנית, הושגה משאית וגויסו מורי דרך עובדי תעלות הביוב. בלילה שבין שמונה לתשעה במאי, יצאו קז'יק ורישק ושני אנשי התעלות. אחרים חיכו להם ליד בור הביוב שאליו הייתה המשאית אמורה להגיע.

הארבעה ירדו אל תעלה חשוכה ומלאה במים, קז'יק ורישק צעדו אחרי עובדי התעלות. קז'יק שמע רחש בתעלה צדדית, הוא קרא בסיסמה של הארגון, ולפתע הגיחה קבוצה של עשרה לוחמים. זה היה רגע מרגש וקשה כאחד. קז'יק הבין שיש עוד לוחמים בגטו וביקש משניים מהלוחמים לחזור לגטו במטרה לאתר לוחמים נוספים ולהביאם אל תעלות הביוב. יתר חברי הקבוצה התבקשו להיות בקרבת פתח הביוב ולשמור על שקט ולא להתפזר. המשאית הייתה אמורה להגיע בעשרה במאי בשעה חמש בבוקר, אך היא התעכבה והגיעה בשעה עשר. המצב היה מסוכן. החילוץ מתוך התעלה התבצע, כשלושים איש עלו מתעלת הביוב אל המשאית ואזרחים פולנים התקהלו סביבם בסקרנות. בשלב זה, היה נדמה כי כולם עלו וניתנה הפקודה לנסוע, ואז זעקה צביה לובטקין וביקשה לא לנסוע משום ששני חברים נשלחו להביא לוחמים נוספים ששהו בתעלה צדדית והובטח שיחכו להם. מארק אדלמן, שהיה אחד הלוחמים שנחלצו מביוב זה, אישר את דברי צביה והוסיף כי הוא הבטיח לשניים כי בלעדיהם המשאית לא תצא.

קישור לסרטון דילמת המשאית:

<https://www.youtube.com/watch?v=sdId9MGVUH8>

הקבוצות יציגו את הדילמות שבהן עסקו ואת עצותיהם להתמודדות.
המנחה יחלק עותקים של המכתב האחרון של מרדכי אנילביץ' ויקריא את המכתב:

23 באפריל 1943

לא אוכל לתאר לפניך את התנאים, בהם חיים היהודים. רק יחידי סגולה יחזיקו מעמד, כל השאר ייספו במוקדם או במאוחר. הגורל נחרץ. בכל הבונקרים, בהם מסתתרים חברינו, אי אפשר להדליק נר בלילה, מפאת חוסר אוויר. מכל הפלוגות שבגטו נעדר רק איש אחד: יחיאל. אף זה נצחון הוא. איני יודע מה אוסיף ואכתוב לך. מתאר אני לעצמי ששאלה רודפת שאלה. אולם הפעם הסתפק נא בכך.

היה שלום, יקירי. אולי עוד נתראה. העיקר: חלום חיי קם והיה. זכיתי לראות הגנה יהודית בגטו בכל גדולתה ותפארתה.

מרדכי אנילביץ'

מנחה: האם אפשר לראות את המרד כהצלחה? (סבב תשובות)

המנחה ידגיש שהגטו נהרס, רבים מתו ואחרים נשלחו למחנות השמדה. עם זאת, המטרה לא הייתה לנצח את הגרמנים, המטרה הייתה לשבש את התוכניות שלהם, למזער את הרצח של היהודים, ולהותיר זיכרון לדורות הבאים שהיהודים נאבקו במטרה למות בכבוד.

מנחה: השנה אנו מציינים שמונים שנה למרד היהודי בגטו ורשה, שהסתיים בהרס הגטו, במות הנוער היהודי הלוחם ובקורבנות נוספים בגטו. על אף זאת, נחשב מרד

זה למרד הגדול ביותר שפרץ בתקופת השואה והוא סמל מובהק להתנגדות יהודית בשואה.

אנטק צוקרמן, אחד הלוחמים במרד היהודי בוורשה, הצליח לדייק את משמעות הניצחון במרד באומרו: "זה לא נושא ללימוד בבית ספר צבאי. לא הנשק, לא המבצעים, לא הטקטיקה. אם יש בית ספר לרוח האדם, הרי שם המרד צריך להיות מקצוע ראשי". (מתוך ראיון בטלוויזיה החינוכית עם רם עברון)

אנטק שרד, עלה לארץ ישראל והיה ממקימי קיבוץ לוחמי הגטאות (אנטק צוקרמן ז"ל היה סבא של טייסת הקרב הראשונה של צה"ל, רוני צוקרמן).

אנטק וחבריו הם דוגמה לכוחו של הנוער. הם מביאים להבנה שלנוער יש כוח ויכולת לחולל שינויים לטובת הכלל (להדגים בציון פעילות מטיבה לכלל שמוכרת לבני הנוער).

לסיכום המפגש, חשוב לעורר בחניכים מחשבה מה הם יכולים לעשות לטובת הכלל וליזום פעילות משותפת של עשייה היוצרת שינוי.

נספחים

נספח א': רקע

1. קביעת תאריך לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה

כשאנו רוצים לציון אירוע היסטורי מסוים, בדרך כלל אנו קובעים לצינו בתאריך שבו התרחש. אך מה עושים כשרוצים לייחד יום לציון אירוע שלא התרחש בתאריך מסוים? במקרה זה, מחפשים בדרך כלל תאריך שמסמל דבר מה משמעותי שקשור לאירוע שאנו רוצים להזכיר.

יום הזיכרון לשואה ולגבורה

ביישוב היהודי התנהל ויכוח בנוגע לקביעת תאריך להנצחת השואה. הוויכוח נסב על תפיסת השואה בהיסטוריה של עם ישראל. הגישה הציונית ביקשה להדגיש את האתוס של היהודי הלוחם ולדחוק את זיכרון היהדות הגלותית. בהתאם לגישה זו, הוצע לציין את זיכרון השואה והגבורה ביום השנה לפרוץ המרד היהודי בוורשה, המרד היהודי הגדול ביותר במלחמה. כאמור, המרד פרץ ב-19 באפריל 1943, י"ד בניסן, ערב חג הפסח. היות ותאריך זה אינו מתאים ליום זיכרון לאומי, התקבלה הצעתו של ח"כ מרדכי נורוק לקבוע כיום הזיכרון לשואה ולגבורה את כ"ז בניסן, שישה ימים לאחר תום חג הפסח ושבוע לפני יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל (החל בד' באייר, יום לפני יום העצמאות).

הרבנות קבעה את יום עשרה בטבת כיום הקדיש הכללי לזכר הנספים בשואה שיום מותם לא נודע. עשרה בטבת הוא היום שבו החל מלך בבל נבוכדנצר השני לצור על

ירושלים. המצור הסתיים בחורבן ממלכת יהודה, בחורבן העיר ירושלים ובחורבן בית המקדש הראשון.

יום הזיכרון הבינלאומי לשואה נקבע ל-27 בינואר. זהו יום להנצחת קורבנות השואה וגם לציון המאבק הבינלאומי באנטישמיות. בתאריך זה נכנס הצבא האדום לאושוויץ – המחנה המסמל יותר מכול את הניסיון להשמדה של העם היהודי – ולכן העצרת הכללית של האו"ם בחרה בתאריך זה ליום זיכרון בנובמבר 2005.

בבחירה ביום שחרור מחנה אושוויץ בירקנאו, סמל הרשע העולמי, ביקש האו"ם לכבד את זיכרון קורבנות השואה היהודים ולהדגיש את אופייה הייחודי של שואת היהודים מחד גיסא ולהזהיר מפני הסכנות האורבות לעולם כולו באנטישמיות ובגזענות מאידך גיסא.

נספח ב': תנאי החיים בגטו ורשה

בנובמבר 1940, נכלאו 380,000 יהודים בגטו ורשה. המוני פליטים שגורשו לוורשה מהעיריות והכפרים שסביבה הגדילו את מספרם של הכלואים ל-450,000 איש. חייהם של ההמונים בגטו נעו בין מאבק עיקש לקיום לבין מוות מחולי ומרעב. היהודים בגטו סבלו מצפיפות קשה עד מאוד – בשטח הקטן שהקצו להם הגרמנים, נאלצו להצטופף יהודים רבים בתנאי סניטציה גרועים. הרחובות היו גדושים בני אדם ששוטטו ברחובות בחוסר מעש כפוי. בבתים התגוררו שש ושבע נפשות בחדר אחד. יהודים בגטו סבלו רעב – רעב ומחסור קשים ובלתי אנושיים. ערכן התזונתי של מנות המזון היה עשירית מן הערך הקלורי הדרוש לאדם מדי יום. "מנת הרעב" היומית שחולקה ליהודי הגטו הייתה בת 184 קלוריות בלבד. כתוצאה מכך, סבלו תושבי הגטו רעב שפגע בגופם ובנפשם. רבים גוועו ברעב. ילדים רבים עסקו בקיבוץ נדבות כדי לקנות מזון. הרעב היה סיבת המוות העיקרית בגטו (עד לשליחת תושבי הגטו למחנות השמדה). היהודים בגטו סבלו מתנאי תברואה ירודים: צפיפות קשה, העדר תנאים סניטריים בסיסיים, היעדר תשתית תברואה, קשיים בשמירה על היגיינה ציבורית, ביוב פתוח ברחובות, מחסור כרוני בתרופות חיוניות. כל אלו גרמו להתפרצות מחלות מדבקות ומגפות, שגרמו (בנוסף לרעב) לתמותה המונית. היהודים בגטו סבלו מקור. גם לקור הייתה השפעה על ממדי התמותה. בגטו סופקו מעט מאוד חומרי הסקה. אנשים החלו ברוב ייאוש לחפש חומרי הסקה בכל מקום אפשרי, הם פירקו דלתות פנימיות ומשקופי בתים, ובכל זאת היה קר בבתים. אנשים הלכו עטופים בסמרטוטים כדי לא לקפוא מקור. חלק ניכר מיהודי הגטו מתו בחורף מקור. למרות פעילותם של המוסדות הקהילתיים היהודיים ושל ארגוני הסעד, מתו בגטו במשך תקופת קיומו יותר מ-80,000 יהודים.

נספח ג': מרד גטו ורשה

ב-22 ביולי 1942, ערב תשעה באב, החלו הגרמנים בגירוש הגדול מגטו ורשה. ראשונים גורשו הפליטים, החולים וחסרי הבית, ואחריהם גורשו מחוסרי עבודה. הגירוש נמשך עד ה-21 בספטמבר, ובמהלכו שולחו למחנה ההשמדה טרבלינקה כ-265,000 איש ונרצחו שם. הגרמנים הפעילו שיטות רמייה והסוואה. עם תחילת הגירוש, הבטיחו הנאצים שכל מי שיתייצב מרצונו ל"העברה" יקבל שלושה קילוגרמים לחם וקילוגרם ריבה. הבטחה זאת גרמה בהתחלה לאנשים להגיע לשילוחים, אבל לאחר כמה ימים חדל זרם המתנדבים. אז ערכו הגרמנים מצוד אחר יושבי הגטו. רחובות נחסמו, והמשטרה היהודית הוציאה דיירים מבתיהם. בעת שהגרמנים ערכו את הסלקציה, סרקו שוטרים פולנים או אוקראינים את הדירות הנטושות וחיפשו מסתתרים. הנתפסים נלקחו לאומשלגפלאץ, כיכר השילוחים, ונשלחו מהעיר. מי שניסו להימלט בעת הסלקציה נרצחו במקום. בתום הגירוש לטרבלינקה, נותרו בגטו בין 55,000 ל-60,000 יהודים, והם רוכזו בכמה גושי בניינים. שטח הגטו הצטמצם מאוד. לאחר הגירוש הגדול, נשארו בגטו בעיקר צעירים שאיבדו כבר את משפחותיהם, חשו יתמות גדולה והתפכחות מרה. רבים האשימו את עצמם על שלא הקדימו והתנגדו ובכך אפשרו את גירוש משפחותיהם. הם ידעו שגורלם יהיה דומה. עתה התמסרו להקמת מחתרת משותפת לרוב המפלגות ותנועות הנוער. עוד לפני הגירוש הגדול ביולי 1942, נעשה ניסיון להקים מחתרת לוחמת, אבל הוא לא צלח. עם תחילת הגירוש, התחדשו הניסיונות להקים ארגון מחתרת לוחם ביוזמת נציגיהן של שלוש תנועות הנוער הציוניות (השומר הצעיר, דרור ועקיבא). באוקטובר, הצטרפה מפלגת פועלי ציון, וקם "הארגון היהודי הלוחם" (איי"ל, ŻOB). בתוך זמן קצר, הצטרפו אליו תנועות נוער נוספות ומפלגות לא-ציוניות – הבונד והקומוניסטים. מרדכי אנילביץ', בן 23, חבר השומר הצעיר, מונה למפקד האי"ל. תנועת הנוער הרוויזיוניסטית בית"ר הקימה גוף לוחם משלה: "האיגוד הצבאי היהודי" (אצ"י, ŻZW).

ב-18 בינואר 1943, פתחו הגרמנים באקציה נוספת. הנהגת המחתרת היהודית העריכה שמדובר בגירוש סופי מן הגטו והגיבה בכוח במה שמכונה בשם "המרד הקטן". לאחר גילוי ההתנגדות, הופסקה האקציה ביוזמת הגרמנים, ובקרוב יהודי הגטו התחולל מפנה. הם האמינו שהפסקת האקציה באה בעקבות ההתנגדות, ורבים אימצו אפוא את דרכה של המחתרת והחלו בהיערכות להסתתרות בבונקרים שנבנו במרתפי בתים ולהתנגדות המונית.

ב-19 באפריל 1943, ערב פסח, החלה אקציית החיסול, והארגונים המחתרתיים פתחו בהתנגדות. במרד השתתפו ולחמו יחדיו חברי אי"ל בפיקודו של מרדכי אנילביץ' ואצ"י בפיקודו של פאוול פרנקל. הגרמנים הופתעו מגילויי ההתנגדות של הלוחמים

ושל תושבי הגטו שהתבצרו בבונקרים ובמקומות מחבוא. עמדות הארגון היהודי הלוחם היו פרושות בכל שטח הגטו, ואילו אנשי האיגוד הצבאי היהודי ריכזו את לחימתם בכיכר מורנובסקה ובלמו את ניסיונותיהם של הגרמנים לפרוץ פנימה. לאחר חמישה ימי לחימה, החלו הגרמנים בהצתה שיטתית של בתי הגטו והוא נהיה למלכודת אש ליושבי. כחודש ימים ויותר נאבקו יהודי הגטו בגבורה. זה היה המרד העממי הראשון בשטח עירוני באירופה הכבושה בידי הנאצים. מרד גטו ורשה שימש מופת לריכוזים יהודיים אחרים בגטאות ובמחנות. המרידות שפרצו מאוחר יותר היו מצומצמות בהיקפן עקב הנסיבות האובייקטיביות של בידוד ושל מחסור באמצעי לחימה ובשל עוינות הסביבה.

מעובד מתוך אתר יד ושם:

<https://www.yadvashem.org/he/holocaust/about/combat-resistance/warsaw-ghetto.html>